

De stem van bewoners in de warmtetransitie

Aanbevelingen voor het klimaatakkoord

Discussienotitie

HIER klimaatbureau

5 maart 2018

Reacties op deze notitie kunnen worden gestuurd naar Sible Schöne, sible@hier.nu

Inleiding

Om de doelstelling wonen zonder aardgas in 2050 te realiseren, is een langjarige planmatige aanpak gewenst, waarbij de gebouwde omgeving wijk voor wijk wordt aangepakt. Gemeenten krijgen daarbij een regierol. Een van de belangrijkste vragen bij deze transitie is de maatschappelijke component: hoe zorgen we ervoor dat bewoners op een goede manier, op tijd en tegen acceptabele kosten meewerken. Juist bij de warmtetransitie is deze betrokkenheid van groot belang. De praktische reden hiervoor is dat in de meeste gevallen een groot deel van de maatregelen bij de bewoners thuis, achter de meter, moet worden genomen. Daarbij zal het in veel gevallen gaan om forse investeringen van duizenden tot vaak tienduizenden euro's. De vraag is hoe met name eigenaar-bewoners en VVE's kunnen worden bewogen dergelijke maatregelen te nemen.

Dit jaar start een programma met grootschalige proeftuinen om wijken aardgasvrij te maken, waarin moet worden geleerd hoe een wijkgerichte aanpak vorm kan worden gegeven waarbij bewoners worden gefaciliteerd om deze investeringen daadwerkelijk te doen. In deze notitie doen we daarvoor een aantal aanbevelingen op basis van onze ervaringen met de programma's HIER verwarmt en HIER opgewekt, de eerste ervaringen met bewonersavonden in enkele tientallen gemeenten waaraan wij vanuit HIER verwarmt hebben bijgedragen en de praktijk van bewonersgroepen, lokale energie initiatieven en energiecoöperaties.

Deelname bewoners

HIER Klimaatbureau heeft in juni 2016 en juni 2017 onderzoek gedaan naar de opstelling van bewoners. Het aantal mensen dat weet dat we gaan stoppen met aardgas is gestegen van 16% in 2016 naar 51% in 2017. Het aantal bewoners dat het ermee eens is, is gestegen van 47% in 2016 naar 58% in 2017. Verwacht mag worden dat deze aantallen door de aardbevingen in Groningen verder zijn toegenomen. Maar duidelijk is ook dat er nog een grote groep is die negatief staat tegenover de warmtetransitie. De positieve houding van de meerderheid betekent uiteraard ook niet dat bewoners vanzelf meedoen.

Uit een kwalitatief onderzoek met een focusgroep dat het HIER klimaatbureau heeft laten uitvoeren, komt naar voren dat wonen zonder aardgas veel emotie oproept. Het gaat om basale waarden als (financiële) onzekerheid, rechtvaardigheid en zelfbeschikking. Tijdig en structureel communiceren met empathie voor het perspectief van bewoners is essentieel. Als er te laat of verkeerd wordt gecommuniceerd, zullen veel mensen participatie als "schijn-participatie" ervaren.

Vertrouwen in het proces en de regierol van de gemeente is sowieso een lastig punt: mensen hebben over het algemeen weinig vertrouwen in de gemeente, maar zien tegelijkertijd wel een belangrijke rol voor hen weggelegd. Een empathische en persoonlijke aanpak vanuit de gemeente kan dit doorbreken. Denktanks/ bewonersgroepen kunnen helpen in het proces, alhoewel ook daarin het vertrouwen niet altijd even groot is. De samenstelling van de denktank is cruciaal: daar moeten niet alleen de “fanatieke groene voorlopers” zitting in nemen.

Kosten zijn een heet hangijzer; de onzekerheid over de hoogte van de kosten en met name de (on) eerlijkheid van wie hoeveel moet betalen en wanneer, kan snel weerstand tegen het hele proces oproepen. Van groot belang is dus dat de kosten – over alle inwoners van Nederland, niet alleen in de wijk – zo eerlijk mogelijk worden verdeeld en dat de overheid haar verantwoordelijkheid daarin neemt.

De ervaringen tijdens de eerste tientallen bewonersavonden bevestigen het bovenstaande beeld. Bewoners schrikken enorm van de kosten en van de mogelijke omvang van de maatregelen waarover wordt gesproken. Ook wordt duidelijk dat de meeste gemeenten nog geen idee hebben hoe een zorgvuldig besluitvormingsproces eruit ziet, dat financieel nog weinig is geregeld en dat nog geen echt inzicht kan worden gegeven in de gevolgen voor de eigen woning.

HIER klimaatbureau is in 2017 gestart met de website HIER verwarmt, waar bewoners zich kunnen informeren over de alternatieven, gerealiseerde projecten, bewonerservaringen en de plannen van de gemeente. In 2017 hadden we gemiddeld 10.000 bezoekers per maand, in januari 2018 is dit opgelopen naar 17.000. Bezoekers zijn met name geïnteresseerd in warmtepompen. We krijgen ook een snel groeiende stroom vragen van bewoners, die hun cv-ketel moeten vervangen of van het gas af willen. In de praktijk blijken er nauwelijks adviseurs te vinden, die dergelijke bewoners kunnen helpen. De huidige energieloketten, die zich met name richten op losse besparingsmaatregelen, zijn niet toegerust voor deze rol. In feite is er behoefte aan een soort architect, een onafhankelijk begeleider, met energiedeskundigheid op woning- en wijkniveau. Die personen bestaan nauwelijks en zullen de komende jaren voor een groot deel moeten worden opgeleid.

Op grond van bovenstaande ervaringen willen we de volgende aanbevelingen doen voor het Klimaatakkoord en het programma aardgasvrije wijken:

Algemeen:

- 1.** Bewoners moeten volwaardig mee kunnen doen in het besluitvormingsproces in de wijk. Dit betekent dat ze moeten kunnen beschikken over voldoende kennis en invloed.
- 2.** Het is verstandig op tijd te beginnen met het informeren van bewoners. De eerste reden hiervoor is dat dit essentieel is voor het creëren van vertrouwen in het proces. De tweede reden is dat voorkomen moet worden dat bewoners verkeerde investeringsbeslissingen nemen, omdat de gemeente te laat is gestart met de bewonerscommunicatie. Dat geldt bijvoorbeeld voor de aanschaf van een nieuwe HR-ketel of een nieuw fornuis.
- 3.** Zorg ervoor dat geïnteresseerde bewoners zich goed kunnen informeren over de alternatieven, de benodigde maatregelen in de woning en in de infrastructuur, de kosten van de verschillende alternatieven en de keuze voor een individuele dan wel collectieve oplossing.
- 4.** Zorg ervoor dat de alternatieven voor aardgas financieel aantrekkelijk worden.

Gemeentelijk niveau

5. Erken dat de communicatie met de wijk en daadwerkelijke bewonersparticipatie een intensief proces is. Zorg ervoor dat hier voldoende capaciteit voor beschikbaar is. Ga uit van minimaal 2 fte per 1.000 woningen. Zorg voor een vast aanspreekpunt.
6. Erken dat er nog geen goed besluitvormingsproces is en ga in overleg met bewoners over de randvoorwaarden waaraan een dergelijk proces moet voldoen.
7. Zorg voor een goede faciliteit, waar bewoners terecht kunnen met de vraag wat de alternatieven zijn voor de eigen woning en de wijk, wat de verwachte kosten hiervan zijn en welke financieringsmogelijkheden er zijn.
8. Combineer de wijkaanpak met een structureel professioneel lokaal energiebesparingsbeleid¹

Landelijk niveau

9. Organiseer de kennisontwikkeling en kennisdeling over bewonersparticipatie bij gemeenten en andere relevante partijen.
10. Organiseer een landelijke informatiecampagne over de noodzaak te stoppen met aardgas in woningen, de alternatieven, bewonerservaringen en de rol van de gemeente met als kernboodschap dat iedereen aan de beurt komt.
11. Erken dat de landelijke overheid een coördinerende en faciliterende rol heeft bij het betrekken van bewoners bij de warmtetransitie. Daarbij gaat het om de volgende punten:
 - a. Leg landelijk in het warmterecht vast welke rechten bewoners hebben in wijken die stoppen met aardgas. Het huidige voorstel dat eindgebruikers aanspraak kunnen maken op een toereikende aansluiting op bijvoorbeeld een (verzwaard) elektriciteitsnet of een warmtenet, is te beperkt. Als gemeenten daadwerkelijk bewoners vertrouwen willen geven in de transitie naar wonen zonder aardgas, moet in het warmterecht worden vastgelegd dat de gemeenten de plicht heeft om deze gebouweigenaren een redelijk alternatief te bieden. Deze plicht houdt in dat de gebouweigenaar al tijdens het besluitvormingsproces inzicht krijgt in de vraag wat de mogelijke alternatieven concreet betekenen voor de eigen woning, dat er sprake is van een zekere mate van ontzorging bij het nemen van de maatregelen en dat het alternatief ook in financieel opzicht redelijk is.
 - b. Faciliteer gemeenten bij de communicatie met bewoners over de warmtetransitie.
12. Bouw voort op bestaande initiatieven, die draagvlak hebben bij gemeenten.

Bewonersinitiatieven, energiecoöperaties en lokale energie initiatieven

Op veel plaatsen zijn de afgelopen twee jaar bewonersgroepen ontstaan die mee willen denken met de gemeente, dan wel zelf in overleg met de gemeente een plan willen opstellen voor de eigen wijk. Binnen het Gelders Energieakkoord (GEA) is dit de kern van de aanpak. Het GEA ziet deze gezamenlijke aanpak van bewonersgroepen en de gemeente en zorgvuldige processen gericht op collectieve besluitvorming als de meest logische aanpak omdat de gastransitie diep ingrijpt in de persoonlijke levenssfeer. De twaalf startende wijken werken allemaal met een professionele coach, die wordt gefinancierd door gemeente en provincie. Ook zien we voorbeelden, waarbij zeer actieve deskundige buurtbewoners een vergoeding krijgen voor hun rol binnen de bewonersgroep. Het GEA heeft op provinciaal niveau een community of practice opgericht voor kennisdeling.

¹ HIER Klimaatbureau en KUUB/KWA hebben recent een notitie uitgebracht over de professionalisering van de lokale energiebesparingsaanpak, waarin oplossingen worden aangedragen voor de verbetering van de lokale energiebesparingsaanpak en de koppeling van deze aanpak aan de wijkaanpak.

Een ander voorbeeld is Den Haag, waar liefst veertien buurtinitiatieven een gezamenlijk warmtemanifest hebben opgesteld, waarin ze pleiten voor wijkgerichte transitiewerkgroepen, deskundige ondersteuning, een formele rol van de buurtinitiatieven bij de besluitvorming en voldoende financiering voor deze werkgroepen.

Bewonersgroepen willen op verschillende manieren worden betrokken bij de aanpak in hun wijk. De belangrijkste activiteiten zijn (1) oriëntatie op het thema wonen zonder aardgas, (2) meedenken met de gemeente en het zoeken naar een formele rol in de besluitvorming, (3) het betrekken van buurtbewoners bij de aanpak en (4) het opstellen van een eigen warmteplan. In de toekomst streven een aantal van deze bewonersgroepen er naar om (5) ook een uitvoeringsplan te maken, waarin de markt wordt uitgedaagd met een geïntegreerd aanbod te komen en (6) wanneer wordt gekozen voor een warmtenet, ook een rol te pakken bij de uitvoering en het beheer.

Ook bij de bestaande energiecoöperaties en lokale energie initiatieven groeit de aandacht voor de warmtetransitie snel. Daarbij wordt niet alleen aangesloten bij de wijkaanpak, die meerdere gemeenten de afgelopen twee jaar zijn gestart, maar ook bij de bredere gemeentelijke energiebesparingsaanpak.

ODE decentraal heeft in juni 2017 een position paper uitgebracht over dit thema. Hierop gewekt heeft in 2016 en 2017 een aantal werksessies georganiseerd over de warmtetransitie. Een aantal energiecoöperaties heeft de landelijke coöperatie Hoom opgericht met als doel lokale energie coöperaties en initiatieven één-op één te ondersteunen bij het opzetten van een lokale energiebesparingsaanpak.

De energiecoöperaties en andere lokale energie initiatieven zien voor zichzelf een aantal mogelijke rollen:

1. Ondersteuning bewonersgroepen
2. Beheer lokale energieloketten
3. Aanbod energiebesparing
4. Opzetten van ESCo's
5. Ontwikkelen en beheren lokale warmtenetten in warmtecoöperaties, vergelijkbaar met Denemarken en Italië

Wij pleiten ervoor de volgende punten op te nemen in het nieuwe Klimaatakkoord:

Landelijk niveau:

1. Erken het belang van bewonersinitiatieven bij de wijkaanpak.
2. Ontwikkel richtlijnen voor gemeenten over de rol van bewonersgroepen binnen de warmtetransitie.
3. Zorg voor structurele financiering van een landelijk programma gericht op het stimuleren van bewonersinitiatieven, en een campagne rond dit thema.
4. Stimuleer coöperatief beheer van kleinschalige warmtenetten via warmtecoöperaties.
5. Erken de rol van bestaande organisaties.

Lokaal/Provinciaal niveau

6. Stimuleer bewonersinitiatieven bij de wijkaanpak
7. Kies – waar mogelijk – voor een actieve rol van energiecoöperaties en lokale energie initiatieven bij het lokale energiebesparingsbeleid.
8. Zet communities of practice op in alle provincies, waar mogelijk in aansluiting bij de bestaande communities of practice rond zon en wind.